

České činoherní divadlo 1945-1968

Mgr. Libor Vodička, PhD.

1. seminární práce: Rozbor dvou dramát z let 1945 – 1948

Ferdinand Peroutka – *Oblak a valčík*

Zdeněk Němeček – *Penězokaz*

Ferdinand Peroutka: Oblak a valčík

Oblak a valčík je kolektivní drama o dvanácti obrazech o vzestupu a pádu nacistického Německa. Peroutka se v této hře pokusil pomocí kaleidoskopických výjevů odmaskovat nepřípadnost lidského chování v mezních situacích, kvalifikovanou jako selhání, a tím ozřejmit válku v její opomíjené psychologické dimenzi.¹

Dvanáct obrazů chronologicky zachycuje jednotlivé výjevy z druhé světové války od podzimu 1939 až po porážku Německa. Místa, kde se odehrávají, jsou stejně jako jejich představitelé různá – od koncentračního tábora až po celu smrti a nejmenované město v okupované Evropě.

Většina obrazů je poměrně přesně zasazena do místa i do času (někdystačí pouze „město v okupované Evropě“ a podobně), jejich postavy ale neznázorňují konkrétní lidi a jejich osudy, i když mají většinou jména, ale chování lidí v krajní situaci. Už podtitul „kolektivní drama“ předurčuje hrdiny této hry: nejsou to jednotlivci, jejichž osudy stojí v popředí, ale celá společnost, jejíž vybrané typizované představitelé Peroutka popisuje.

Ne všechny postavy mají jména, některé jsou uvedeny jen pod iniciálami (Paní A., Pan A., Pan B.) nebo jen svým povoláním (Kněz, Přednosta stanice, Osobnost). Je docela jedno, jak se budou hrdinové jmenovat, mohli být všichni uvedeni pouze pod iniciálami, nebo národnostmi. Až na německého vězně z koncentračního tábora a plukovníka – profesora literatury jsou všichni Němci vykresleni negativně, jsou násilníci, suroví, nelidští, necitelní. V každém obraze je zachycena nějaká vlastnost nebo událost, například porážka u Stalingradu, bezmoc žen čekajících před věznicí, lhostejnost příslušníka gestapa a válečného fotografa k lidskému utrpení (fotografie muže, kterého donutili vykopat si vlastní hrob, je hodnocena jako „To jsou takové drobnosti, lidské detaily.“²), strach obchodníka Branda o rodinu, který se místo odporu raději rozhodne kolaborovat s okupanty a další scény.

1 OPELÍK, Jiří: *Ferdinand Peroutka*. Citováno dle hesla pro 3. díl Lexikonu české literatury, otištěného v programu Národního divadla ke hře Oblak a valčík: PEROUTKA, Ferdinand: *Oblak a valčík*. Praha: Národní divadlo, 1993, str. 12

2 PEROUTKA, Ferdinand: *Oblak a valčík. Kolektivní drama o dvanácti obrazech*. Praha: Fr. Borový, 1948, str. 32

Mezi všemi německými postavami vojáků je jen jeden, který není jako ostatní „typický nacist“ - plukovník Arnim. Profesor literatury, člověk s humanitním vzděláním, se odlišuje od nacistů, o kterých mluví jako o „nich“:

Arnim: (...) Tady máte poslední magazín, co nám poslali. (...)

Sachs: Koho myslíte tím „oni“?

Arnim: Ty, co nás sem poslali.

(...) Vysoké boty na perském koberci – to jsou oni.

(...) Dnes už není možno opustit tu bandu a neopustit přitom Německo. Když prohrají oni, prohraje Německo. To nechci a protože to nechci, nevím, co mám dělat a jen tady nadávám.

Na tomto dialogu Peroutka ukazuje, že i sám Němec si uvědomuje, že pro Evropu jsou nyní všichni Němci nacisté. Nechce se ale vzdát příslušnosti k vlastnímu národu, ale ne-nacismus a příslušnost k Německu není u jeho nacistického podřízeného tolerována. Arnimova smrt a spálení knihy básní v kamnech („Nemá tady komu zůstat.“) jsou symbolem smrti humanismu a vzdělání v nacistickém státu:

Sachs: Myslím, že jsme si všechno vysvětlili. Pane plukovníku, vy se nehodíte do celkového obrazu. Musíte zmizet. Připravte se přijmout trest. *Vytahuje revolver.*³

Oblak a valčík jsou symboly, které se objevují průběžně v celé hře a jednotlivé výstupy spojují. Oblak ale dostává pokaždé jiný význam – jednou ho Brand pokládá za výsměch – jak může být na obloze tak krásný oblak, když začíná válka?, pro válečného fotografa Wehrenpfeniga představuje válečné štěstí německých vojsk, pracovník ministerstva propagandy chce oblaka využít jako promítací plátno pro Vůdcův portrét, Pan A. si podle pohybu oblaku na

3 Tamtéž, str. 54-55

obloze vybral okamžik smrti.

Straussův valčík, který byl dříve hráván pro zábavu a k tanci, je slyšet z německého (válečného) rozhlasu, pohvizduje si ho gestapák, vězni v koncentračním táboře na jeho melodii musí zpívat posměšnou píseň a když se v posledním obraze na jeho melodii pokouší dva mladí lidé tančit, nedaří se jim to, deska se zadrhne a hudba se mění v ohlušující rachot. Valčík, původně krásná melodie, kontrastuje s utrpením a s dobou, do které se vůbec nehodí, jen podtrhuje vše, co se ve scéně odehrává.

Motiv graduujícího zvuku (až do ohlušení, do hřmění) se vyskytuje na konci prvního a posledního obrazu a tvoří tak jakési rámcové ohraničení hry.

Zdeněk Němeček: Penězokaz

Hlavním hrdinou Němečkovy historické hry je mladý Norman Bruno z Hauteville, který se po letech vrací na rodnou Sicílii, kde se chce znova ujmout vlády. Na trůnu sedí desetiletý král Bedřich Hohenstauf, jen loutka v rukou papeže. Jeho výchovu určuje papežský legát, který rozhodně nechce z Bedřicha vychovat inteligentního, samostatně myslícího panovníka, ale jen někoho, kdo bude hlavně poslouchat papeže. (Legát: „Sicilský král si jediné bude muset umět vypočítat, že jeho císařská moc bude záviset na velikosti Říma.“)⁴

Bruno se v přestrojení za františkána vrací domů a rozhodne se, že vrátí zpustošené Sicílii její dřívější blahobyt tím, že bude lidem rozdávat jako dary milosrdenství dukáty, které sám ukul. Lidé ho pro jeho dobrotu – a hlavně pro rozdávání dukátů začnou mít rádi a po roce se mu opravdu podaří dostat se až tak vysoko, že se může přihlásit k tomu, že je posledním potomkem bývalého krále.

Jenže mezitím Quido, potulný vykladač karet, začne Brunovi závidět,

4 NĚMEČEK, Zdeněk: *Penězokaz*. Praha: Nakladatel A. Neubert, 1946, str. 40

protože se do něj zamilovala jeho mladá a krásná chráněnka Brigita. Kromě toho v zemi začíná inflace, protože Bruno rozdál příliš mnoho peněz a nikomu se už nechce pracovat. Quido chodí mezi lidmi a vykládá, že mince, které dostali, jsou falešné. Lidé se bouří, už Brunovi nevěří a když papežský legát přijde s požadavky, které když bude Bruno schopen vyplnit, bude králem, Sicilané ho zradí a nepomohou mu. Bruno a Brigita jsou obžalováni, a i když by byli uznáni nevinnými, oba zvolí smrt. Quido, který svědčil proti nim, spáchá sebevraždu.

Všechny postavy jsou velmi dobře psychologicky vykresleny – Bruno, hrdý král, který chtěl pro své lidi to nejlepší a je ochoten přiznat, že se mýlil; a hlavně Quido, který se z oddaného králova šaška mění na Brunova nepřítele. Postava Quida v mnohém připomíná Jidáše a je i jako Jidáš v jedné autorské poznámce popisován⁵ – zradil svého pána vojákům, dostal za to třicet stříbrných, které odhodil pryč⁶ a nakonec se oběsil. Jeho čin hodnotí velitel ještě hůř než jako zradu: „Víš, my vojáci z Říma máme na to jemný čich. Myslím, že jsi zradil něco víc.“⁷

Bruno nechtěl obyvatele ostrova podplatit, myslel si, že penězi lidem pomůže:

Bruno: Vrátil jsem jim lidskou důstojnost a blahobyt. Jsou moji a já jsem jejich.⁸

Brigita, která zpočátku vypadala jako jednoduchá a ne příliš chytrá dívka, ale správně postřehla, že ostrovany zlato jen zkazilo a četař vojska hlásí, že lidi zkazila „zlatá nemoc“.

Na intriky a boje o moc, třebaže to Bruno s lidmi původně myslel dobře, doplatili zase jen obyvatelé, kteří byli do všeho zavlečeni proti své vůli:

Velitel: Palermský lid! Ještě včera se nemohl dočkat příchodu svého prince. Připravoval palmové větve a skládal o něm písničky. A dnes? Je

5 Quido: (...) Třicet stříbrných? (*Rozhodí peníze, jde k východu vpravo. Provaz visící na stěně u dveří sejme, změří a shrben jako Jidáš odchází.*) In: Tamtéž, str. 83

6 Stejně jako v Bibli: Mt 27,5.

7 Tamtéž, str. 82

8 Tamtéž, str. 60

zklamán. Je zase zrazen.⁹

Bruno, jako čestný muž, ale dokáže přiznat, že udělal chybu, i když jen před sebou. Přesto ho však velitel i filosof Michael Scot ctí; velitel po jeho smrti nařizuje, aby zvony zněly jako při smrti králů a Scot o jeho duchu říká, že „Je-li lidský duch jen prchavý záblesk věčného světla – pak tento záblesk byl nevšední.“¹⁰

Výjevy jsou zachyceny chronologicky a postavy mluví většinou v próze, jen několik monologů Bruna a básníka Piera de la Vigna je ve verších.

9 Tamtéž, str. 81

10 Tamtéž, str. 103

Použitá literatura:

OPELÍK, Jiří: *Ferdinand Peroutka*. Citováno dle hesla pro 3. díl Lexikonu české literatury. In: PEROUTKA, Ferdinand: *Oblak a valčík*. Praha: Národní divadlo, 1993

PEROUTKA, Ferdinand: *Oblak a valčík*. Kolektivní drama o dvanácti obrazech. Praha: Fr. Borový, 1948

NĚMEČEK, Zdeněk: *Penězokaz*. Praha: Nakladatel A. Neubert, 1946